

мания на другие вопросы, выделив их значимость и опровергнув значимость предыдущих вопросов, которые привели к конфликту.

Some aspects of “mechanism of decision of contradictions” the national political elite of Ukraine open up in the article, namely is a mechanism of crossflow of stability in a conflict and disguise of conflict under stability by the instruments of translation of attention on other questions, selecting their meaningfulness and refuting meaningfulness of previous questions which caused a conflict.

Рецензент канд. політ. наук, доцент Н. М. Ефтени

УДК 327.56 (5-15)

О. Я. Чебан

ІРАНСЬКА ЯДЕРНА ПРОГРАМА ЯК ВИКЛИК РЕЖИМУ ЯДЕРНОГО НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Ключові слова: Іран, ядерна програма, ядерна зброя, режим ядерного нерозповсюдження.

Проблема іранської ядерної програми набуває все більшої гостроти у зв'язку з тим, що Іран за версією багатьох аналітиків наближається до створення ядерної зброї. Цей факт має вкрай негативний вплив на ситуацію в близькосхідному регіоні, від стабільноті якого залежить міжнародна безпека в цілому.

Вивченю регіонального аспекту іранської ядерної програми присвячені праці багатьох дослідників, серед яких можна виділити таких експертів як В. Орлов, А. Хлопков, Р. Тімербаєв, В. Сотников, Р. Коен, Дж. Сірінсіоне та ін. Ця група російських та американських експертів відрізняється більш м'яким підходом до вирішення ядерної проблеми Ірану. Дещо більш жорстким підходом до цієї проблеми відзначаються наукові праці таких російських, американських та ізраїльських дослідників, як Е. Сатановський, А. Піонтковський, В. Рябцев, М. Айзенштадт, Е. Латтвек, З. Маоз, Е.Інбар та ін.

Перспектива появи у Ірану ядерної зброї (ЯЗ) викликає занепокоєність у цілій низки близькосхідних країн. В зв'язку з цим дані країни можуть також розглянути можливість придбання ЯЗ для стримування Ірану. Іран має великі лідерські амбіції, і володіння ядерною зброєю може допомогти йому встановити свою

гегемонію. Цього побоюються такі країни, як Саудівська Аравія, Єгипет, Сирія, Туреччина. Саме ці країни можуть стати претендентами на володіння ядерною зброєю у випадку набуття Іраном ядерного статусу [1].

Саудівська Аравія відчуває найбільшу загрозу з боку Ірану. У Саудівській Аравії менше населення, слабша армія, більш вразливий рельєф місцевості, ніж у Ісламської республіки Іран (ІРІ). Саудівці завжди непокоїлись з приводу безпеки своїх нафтових родовищ, розташованих на пустельному рівнинному узбережжі неподалік від Ірану. Крім того, саудівське сунітське керівництво непокоїть ще й той факт, що значна частина населення саудівської Аравії сповідує шіїтську версію ісламу, і тому знаходиться під культурним та ідеологічним впливом шіїтського Ірану. Відносини між двома країнами загострюються ще й тому, що обидві вони претендують на лідерство в регіоні Перської затоки. Поява у Ірану ЯЗ може надати Ірану більше шансів захопити в регіоні лідерські позиції, а також дозволить йому поводитися більш агресивно у відносинах із Саудівською Аравією, використовуючи її вразливі місця (перш за все шіїтське населення). Усвідомлення різноманітних загроз, пов'язаних з перспективою появи у Ірану ЯЗ, може стати для Саудівської Аравії потужним мотивом для придбання власного засобу стримування [2, с. 116].

Щоправда, у багатьох експертів викликає сумнів питання щодо того, чи вистачить у Саудівської Аравії політичної волі і технологій для придбання ЯЗ. Тим не менше, низка факторів змушує прийти до висновку, що Саудівська Аравія здатна на такий рішучий крок. Те, що у неї вистачить для цього політичної волі, доводить факт придбання Саудівською Аравією у Китаю в 1980-х рр. балістичних ракет, які можуть мати практичну цінність тільки у разі їх оснащення ядерними боеголовками. США були дуже незадоволені таким вчинком саудівців, однак останні, не зважаючи на це, реалізували угоду про поставку ракет. США були змушені просто змиритися з цим [3, с. 19].

Ця подія доводить, що у випадку виникнення загрози своїй безпеці саудівці здатні вдатись до рішучих дій, не дивлячись на негативну реакцію США та інших впливових держав.

Вирішуваним для Саудівської Аравії вбачається і інше питання, яке ускладнює придбання ядерної зброї, а саме проблема

відсутності ядерних технологій. Хоча у Саудівської Аравії нема ніякого досвіду у розвитку ядерної сфери, тим не менше, питання придбання нею ЯЗ може бути вирішеним шляхом угоди з Пакистаном. Багато експертів не виключають, що у випадку створення іранської ядерної бомби Саудівська Аравія може купити для своїх уже раніше придбаних у Китаю ракет ядерні боеголовки у Пакистану [4, с. 70]. До такого висновку підштовхує наприклад такий факт, як візит до Пакистану заступника прем'єр-міністра Саудівської Аравії у 1999 р. Під час візиту саудівський гість відвідав уранозбагачувальний завод, де у нього відбулася зустріч з Абдул Кадир Ханом, творцем пакистанської ядерної бомби, який став широко відомим завдяки продажу ядерних секретів багатьом державам, що підозрювалися у розробці військових ядерних програм. На початку 1990-х рр. з'явилися чутки про секретні плани Саудівської Аравії придбати ЯЗ у Пакистану [5, с. 13]. В газеті *Sunday Times* від 24 липня 1994 р. з'явила публікація матеріалів, наданих саудівським підприємником, колишнім постійним представником Саудівської Аравії при ООН. В цих документах містилися вказівки на те, що саудівці частково фінансували ядерну програму Пакистану в обмін на зобов'язання Ісламабаду надати ядерну бомбу Ер-Ріяду у випадку агресії проти Саудівської Аравії [6]. Новий сплеск інтересу до даної тематики був спровокований статтею в газеті *Guardian* від 18 вересня 2003 р., де говорилось про таємний проект Саудівської Аравії зі створення ядерної бомби [7].

Хоча ці публікації не надали прямих доказів саудівських ядерних амбіцій, однак вони змусили всерйоз замислитися над потенційною можливістю появи ядерної зброї у Саудівської Аравії у випадку створення іранської ядерної бомби. Додатковим приводом для збільшення стурбованості з приводу ядерних проектів Саудівської Аравії стало підписання нею 16 липня 2005 р. так званого Протоколу про малі кількості з МАГАТЕ. Даний документ дозволяє країнам, стосовно яких не існує підозр щодо їх можливості участі в ядерному розповсюджені, вийти з-під більшості гарантій МАГАТЕ. Згідно Протоколу країні дозволяється мати до 1 кг плутонію і до 10 т природного урану без оповіщення. Протокол був створений для зменшення кількості інспекцій МАГАТЕ і пов'язаних з цим затрат в країнах, в яких відсутня розвинута ядерна інфраструктура і які внаслідок цього не здатні створити ЯЗ. Сау-

дівська Аравія поки дійсно відноситься до таких країн. Однак в подальшому існує загроза, що саудівці скористаються послабленнями, передбаченими Протоколом, для придбання у Пакистану ядерних матеріалів або навіть ядерних боеголовок.

Ще однією країною, яка негативно реагує на ядерну програму Ірану, є Єгипет. Щоправда, деякі експерти відзначають значне покращення єгипетсько-іранських відносин після повалення режиму президента Х. Мубарака. Однак покращення відносин з Іраном є, скоріше всього, тактичним ходом перехідного єгипетського керівництва. Хто б не прийшов до влади в Єгипті, відносини з Іраном навряд чи стануть дружніми. Навіть якщо влада потрапить до рук ісламістської партії "Брати-мусульмани", то все одно сформований ними уряд, скоріше за все, буде насторожено відноситись до Ісламської республіки Іран через конфесійні відмінності ("брати" — суніти, на відміну від шиїтського іранського керівництва). А головним джерелом напруженості в ірано-єгипетських відносинах були, є і будуть лідерські амбіції обох країн, які борються за вплив на Близькому Сході. Якщо Іран придає ядерну зброю, Єгипет це розцінить як порушення регіонального балансу сил та загрозу реалізації єгипетських інтересів на Близькому Сході.

Тому, на думку багатьох експертів, найбільш вірогідною реакцією Єгипту на створення Іраном ЯЗ буде спроба створити власний засіб стримування. У Єгипту більше досвіду в ядерній сфері, ніж у Саудівської Аравії, хоча до створення ядерної зброї йому доведеться йти ще багато років [8, с. 22] (навряд чи Єгипту вдастся у когось купити ядерну зброю, як це за певних умов може зробити Саудівська Аравія). Однак сам факт розвитку Єгиптом військової ядерної програми як реакції на ядерні устпіхи Ірану (а також на можливе придбання ядерної зброї Саудівською Аравією, яка також розглядається Єгиптом як конкурент у боротьбі за регіональне лідерство) буде мати вкрай дестабілізуючий ефект на ситуацію на Близькому Сході [9, с. 74].

Сирія є країною, яка вже почала услід за Іраном вживати практичні заходи для створення ядерної зброї. Великий резонанс у світі викликало зруйнування ізраїльською авіацією у 2007 р. невідомого об'єкта поблизу сирійського села Аль-Кібар. Як запевняють ізраїльські керівники, в цьому місці сирійці почали будувати ядерний об'єкт для виробництва матеріалів, які ділять-

ся і які використовуються для створення ЯЗ. Сирійське керівництво заперечує цей факт, однак категорично відмовилось дозволити інспекторам МАГАТЕ на зруйнований ізраїльянами об'єкт, що посилило підозри. Зараз припускають, що після зруйнування об'єкта біля Аль-Кібара Сирія збудувала ще 4 ядерних об'єкти, які можуть бути використані для створення ЯЗ. Хоча на даний момент напруженість обстановка в Сирії не дозволяє всерйоз займатися її ядерною діяльністю, але тим не менше, це питання може набути гострої актуальності уже в найближчі роки, якщо обстановка в країні стане відносно стабільнішою. Вже зараз починає обговорюватися питання щодо передачі сирійського ядерного досьє в Раду Безпеки ООН. Таким чином, існує загроза появи в регіоні ще однієї порогової держави окрім Ірану. Ця загроза може різко ускладнити ситуацію з режимом ядерного нерозповсюдження в регіоні і сприяти активізації зусиль щодо створення ядерної зброї інших регіональних гравців.

Небезпека сирійських ядерних об'єктів для режиму нерозповсюдження обумовлюється тим фактом, що у Сирії є потужна мотивація для створення ЯЗ. Ця мотивація, можливо, навіть сильніша, ніж у Ірану. Сирія давно почувала себе дискомфортно поруч з такими більш потужними сусідніми державами, як Ізраїль, Єгипет, Саудівська Аравія, Туреччина. Навряд чи сирійське керівництво задовольняє перспектива посилення Ірану за рахунок створення ядерної зброї. Хоча Іран та Сирія поки що залишаються союзниками, тим не менше, відносини між ними можуть стати більш напруженими після створення Іраном ЯЗ. Сирійське керівництво побоюється, що в такому разі союз з Іраном перетвориться для Сирії у пряму залежність від політики Тегерану. Така перспектива не задовольняє Сирію, яка має певні лідерські амбіції і намагається грati більш активну роль у близькосхідному регіоні. Створення ядерної зброї могло б зміцнити позиції Сирії, зробити менш вірогідною загрозу з боку Ізраїлю та інших сильних держав регіону. Скоріш за все, створенням ЯЗ сирійське керівництво прагне ліквідувати стратегічну перевагу своїх більш потужних сусідів. Подальший розвиток ядерної програми Іраном може стати каталізатором дій Сирії, спрямованих на створення ЯЗ [10, с. 86].

Туреччина на даний момент, на думку багатьох експертів, є однією з найбільш конструктивних держав регіону Великого

Близького Сходу. Туреччина намагається реалізувати свої лідерські амбіції шляхом застосування “м'якої сили”, тобто використання економічних і політичних, а не військових засобів впливу. Туреччина зацікавлена в ослабленні напруги в близькосхідному регіоні, появи передумов для економічної інтеграції, коли Туреччина зможе використати свою економічну потужність для установлення домінування в регіоні. Туреччина поки не є реальною загрозою для режиму нерозповсюдження. Однак, на думку багатьох експертів, подальший розвиток Іраном ядерної програми, поява перспективи придбання ЯЗ Сирією, Саудівською Аравією та, можливо, іншими близькосхідними країнами, може змусити і Туреччину переглянути свою миролюбну політику і всерйоз розглянути питання створення власної ЯЗ для підтримання балансу сил в регіоні [11, с. 105].

Таким чином, створення Іраном ядерної зброї небезпечно тим, що це може привести до краху режиму ядерного нерозповсюдження, до ланцюгової реакції і появи ЯЗ ще у декількох країн близькосхідного регіону. В такому випадку відповідно підвищиться і ризик ядерної війни на Близькому Сході з усіма витікаючими негативними наслідками для глобальної безпеки. Тому міжнародна спільнота здійснює активні зусилля для вирішення іранської ядерної проблеми. Поки для цього застосовується такий метод, як економічні санкції. Рада Безпеки ООН уже прийняла п'ять резолюцій, які передбачають санкції проти Ірану. Втім, ці санкції не справили практично ніякого впливу на розвиток ядерної програми Ірану. Однією із головних причин неефективності санкцій є неможливість у сучасних умовах повністю ізолятувати Іран. Незважаючи на дію санкцій, Іран користується можливістю отримувати необхідні йому товари, імпорт яких в IPI заборонений, через третіх осіб, підставні компанії, а також держави, які не підтримують санкції. Щоправда, Ірану доводиться переплачувати для отримання таким шляхом заборонених товарів. Однак підвищення цін на нафту дозволяє Ірану уникати труднощів навіть в умовах отримання необхідних товарів по завищеним цінам. Крім того, іранська ядерна програма вже стала самодостатньою, і Іран має можливість продовжувати її розвиток, незважаючи ні на які економічні труднощі [12].

Військова кампанія проти Ірану може виявитися ще менш ефективною, оскільки вона призведе до великої кількості людсь-

ких жертв, фінансових затрат [13, с. 22], і при цьому навряд чи завдасть істотної шкоди іранським ядерним об'єктам. Більшість із них знаходяться в горах, глибоко під землею, добре укріплені і захищені. Вірогідніше за все, Іран зможе ефективно розвивати ядерну програму навіть в умовах військової операції, яка може тільки захотити його до створення ЯЗ [14].

Військова операція проти Ірану небажана ще й тому, що вона, скоріше всього, зміцнить хиткі позиції нинішнього радикального іранського керівництва, надасть йому шанс повністю знищити опозицію та консолідувати довкола своєї влади іранський народ. В такому випадку буде дуже важко в найближчій перспективі налагодити діалог з Іраном та переконати його не набувати ЯЗ.

Таким чином, доводиться констатувати, що на даному етапі ніякі примусові дії не здатні змусити Іран призупинити розвиток своєї ядерної програми, припинити збагачення урану на своїй території, створення важководних реакторів та інших об'єктів, що можуть дозволити у перспективі виробити ЯЗ [15]. Ядерна програма Ірану набула незворотного характеру, і змінити це поки що неможливо. Тому зараз потрібно переконати Іран не використовувати можливості своєї ядерної програми для створення ЯЗ.

Слід відзначити, що виконання такого завдання, скоріше всього, полегшується тим фактом, що сам Іран мало зацікавлений у створенні ЯЗ. В Тегерані також розуміють, що це може привести до ланцюгової реакції, підвищення ризику ядерної війни, внаслідок чого можуть бути зведені нанівець зусилля Ірану здобути регіональне лідерство. Тому, на думку більшості експертів, розвиток іранської ядерної програми має на меті перетворення Ірану у віртуальну ядерну державу, тобто державу, яка здатна у найкоротший час створити ЯЗ і не використовує цю здатність до появі виняткової загрози своїй безпеці. Такий варіант найбільш прийнятний для Тегерану, оскільки дозволяє йому використовувати в якості шантажу загрозу створення ЯЗ для здійснення тиску на інші держави чи для запобігання здійснення такого тиску на саму IPI. Таким чином, статус віртуальної ядерної держави може надати Ірану переваги, які використовують справжні ядерні держави, і при цьому позбавити від ризиків, пов'язаних зі створенням ЯЗ [16].

Безумовно, набуття Іраном статусу віртуальної ядерної держави також значно ускладнить обстановку на Близькому Сході.

Інші країни регіону будуть постійно відчувати загрозу появи ЯЗ у мало передбачуваної IPI. Цей факт може змусити їх також спробувати наблизитися до статусу віртуальних ядерних держав, що створить загрозу появи у регіоні у будь-який момент одразу декількох володарів ЯЗ з усіма витікаючими наслідками [17].

Однак поки що, скоріше всього, необхідно змиритися з наближенням Ірану до цього статусу заради запобігання створенню ним ЯЗ. В IPI рішення про створення ЯЗ поки не прийнято. Все, що можна зараз зробити — шляхом переговорів максимально відтягнути прийняття такого рішення. Переговори допоможуть виграти час, на протязі якого може змінитися ядерна політика IPI. В умовах продовження дії санкцій, які хоча не надто впливають на розвиток ядерної програми, зате завдають Ірану відчутної економічної шкоди, у іранського керівництва може через деякий час з'явитися необхідність домогтися скасування санкцій в обмін на поступки у ядерній сфері. Через санкції Іран втрачає нагоду здобути економічне лідерство в регіоні, оскільки вони не дають йому можливість повноцінно реалізувати весь свій величезний економічний потенціал. Так, Іран володіє другими у світі запасами природного газу, однак через санкції не може в достатній кількості експортувати газ. Нема можливості залучити іноземні інвестиції для розробки нових родовищ, для реалізації вигідних проектів поставки іранського “блакитного палива” в Європу. На тлі скованого санкціями Ірану вигідно відрізняється Туреччина, яку експерти називають новою реальною противагою IPI в регіоні. Деякий час така противага була фактично відсутньою, після того як в Іраку та Афганістані були повалені режими Хусейна та Талібан, що до початку ХХІ ст. обмежували вплив Тегерану. В подальшому Туреччина, яка динамічно розвивається, може потіснити економічні, а потім і політичні позиції в регіоні скованого санкціями Ірану. Цей факт може стати для іранського керівництва ще одним приводом піти на поступки в ядерній сфері.

Таким чином, розвиток іранської ядерної програми може привести до створення Іраном ЯЗ. А це у свою чергу може викликати такі негативні наслідки, як ланцюгова реакція, збільшення ризику початку ядерної війни в регіоні. Призупинити ядерну програму Ірану поки неможливо. Економічні санкції мало ефективні, а воєнна кампанія не вирішить проблему, а лише

ускладнить її. Тому на даному етапі потрібно, скоріше всього, не тиснути на Іран і не змушувати його зупинити свою ядерну програму, оскільки це неможливо. Все, що можна зробити зараз — шляхом переговорів переконати IPI не створювати ЯЗ. При цьому доведеться змиритися з набуттям Іраном статусу віртуальної ядерної держави. Враховуючи напруженну обстановку в регіоні, мало передбачувану політику IPI, можна припустити, що це неминуче призведе до дестабілізації на Близькому Сході, пов'язаної з прагненням інших близькосхідних держав також придбати віртуальний ядерний статус.

Вирішення проблеми, тим не менше, вбачається можливим через деякий час, який можна виграти завдяки переговорам з Тегераном. Погіршення економічних позицій Ірану у зв'язку з санкціями, економічне витіснення IPI з регіону Туреччиною можуть кінець кінцем змусити Тегеран відмовитись від ядерних амбіцій заради покращення економічного стану країни. В такому випадку Іран стане позитивним прикладом для інших країн, що прагнуть заволодіти ЯЗ, і посприяє зміцненню режиму нерозповсюдження.

Література

1. Chain Reaction: Avoiding a Nuclear Arms Race in the Middle East. Report to the Committee on Foreign Relations United States Senate (February 2008) // www.gpoaccess.gov/congress/index.html.
2. Lippman T. Saudi Arabia: The Calculations of Uncertainty // The Nuclear Tipping Point. Why States Reconsider Their Nuclear Choices / Ed by K. Campbell, R. Einhorn, M. Reiss. — Washington: Brookings Institution Press, 2004. — P. 111-144.
3. McMillan J. U-S. — Saudi Relations: Rebuilding the Strategic Consensus // Strategic Forum. — 2001. — Vol. 5, № 1. — P. 18-23.
4. Устинов Р. Персидский залив: между бомбой и АЭС // Индекс безопасности. — 2008. — № 2 (85). — С. 63-80.
5. Макафей Ч., Фельдман Я. Движется ли Саудовская Аравия по пути создания ОМУ? // Ядерный контроль. — 2004. — № 4. — С. 10-14.
6. Colvin M. How an Insider Lifted the Veil on Saudi Plot for an 'Islamic bomb' // Sunday Times. — 1994, 24 July.

7. McAskill E., Traynor I. Saudis Consider Nuclear Bomb // Guardian. — 2003, 18 September.
8. Gregory B. M. Egypt's nuclear program // Non-Proliferation Review. — 1995. — Vol. 3, № 1. — P. 21-29.
9. Einhorn R. J. Egypt: Frustrated, but Still on a Non-Nuclear Course // The Nuclear Tipping Point. Why States Reconsider Their Nuclear Choices / Ed by K. Campbell, R. Einhorn, M. Reiss. — Washington: Brookings Institution Press, 2004. — P. 56-82.
10. Laipson E. Syria: Can the Myth Be Maintained without Nukes? // The Nuclear Tipping Point. Why States Reconsider Their Nuclear Choices / Ed by K. Campbell, R. Einhorn, M. Reiss. — Washington: Brookings Institution Press, 2004. — P. 83-110.
11. Russel P. J. Nuclear Strategy and the Modern Middle East // Middle East Policy. — 2004. — Vol. 11, № 3. — P. 100-109.
12. Кожанов Н. А. К вопросу о факторах, ослабляющих эффективность санкционного режима в отношении ИРИ. 12 июня 2011 // http://iimes.ru/rus/frame_stat.html.
13. Luttwak E. N. Three Reasons Not to Bomb Iran-Yet // Commentary. — 2006. — Vol. 121, № 5. — P. 21-29.
14. Salama S, Ruster K. Preemptive Attack on Iran's Nuclear Facilities: Possible Consequences // <http://cns.miis.edu/pubs/week/040812.htm>.
15. Cohen R. How to Talk to Iran // The New York Times. — 2009, September 16.
16. Мирский И. Г. Как же быть с Ираном // <http://www.wpec.ru/text/200907291241.htm>.
17. Синовец П. А. Ядерное распространение на Ближнем Востоке: основные тенденции, пути предупреждения и средства борьбы // http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html.

Резюме

В статті розглядається можливий вплив подальшого розвитку ядерної програми Ірану на ситуацію із режимом ядерного нерозповсюдження на Близькому Сході, а також аналізуються можливі шляхи вирішення проблеми.

В статье рассматривается возможное влияние дальнейшего развития ядерной программы Ирана на ситуацию с режимом